

Streszczenie pracy doktorskiej

Postaci dyskursu w perspektywie tworzenia i tłumaczenia „poetonimów”. Na podstawie polskiego i rosyjskiego przekładu sagi o Harrym Potterze

mgr Konrad Rachut

Promotor: prof. UAM dr hab. Andrzej Sitarski

Promotor pomocniczy: dr Daria Słupianek-Tajnert

Praca doktorska składa się z wykazu stosowanych skrótów, trzech rozdziałów teoretycznych, jednego rozdziału opisującego metodę analizy materiału empirycznego, czterech rozdziałów praktycznych, wniosków końcowych, jak również bibliografii podmiotu i przedmiotu. Pierwsza teza, którą autor stawia w pracy, brzmi następująco: działalność dyskursywna człowieka ma bezpośredni związek z tworzeniem, tłumaczeniem, jak również rozumieniem poetonimów (onimów literackich). Druga teza jest stwierdzeniem, zgodnie z którym poetonimy są imionami konceptów poetonomastycznych przez nie generowanych, odsyłając do najistotniejszych właściwości ich denotatów w oparciu o treść dzieła literackiego. W związku z powyższym głównym celem pracy jest określenie dyskursywnej specyfiki tworzenia i tłumaczenia poetonimów, jak również sposobów osiągnięcia ekwiwalencji pomiędzy poetonimami zawartymi w anglojęzycznym tekście oryginalnym sagi o Harrym Potterze autorstwa J. K. Rowling i w polskim i rosyjskim przekładzie autorstwa, odpowiednio, Andrzeja Polkowskiego i Marii Spivak. Z tego wynikają następujące cele szczegółowe:

1. Zdefiniowanie terminu *dyskurs*, *koncept* i *konceptosfera* na tle specyfiki tekstu literackiego.
2. Zdefiniowanie terminu *poetonim* i *koncept poetonomastyczny* wraz z określeniem ich kluczowych właściwości.
3. Wykazanie wzajemnych i nierozzerwalnych zależności pomiędzy dyskursem, konceptosferą i poetonimami w tekście literackim. Zwizualizowanie ich kluczowych aspektów przy pomocy schematów.
4. Zbadanie sposobów tworzenia i tłumaczenia poetonimów w perspektywie działalności dyskursywnej w oparciu o zjawisko metafory kognitywnej na przykładzie angielskiej, polskiej i rosyjskiej wersji językowej sagi o Harrym Potterze.

Powyższe cele autor chce osiągnąć poprzez próbę zrealizowania następujących zadań:

1. Opracowanie teoretyczno-metodologicznej podstawy w celu zbadania kluczowych właściwości przestrzeni onomastycznej w tekście oryginalnym i przekładach.
2. Wykazanie strukturalnych, semantycznych i dyskursywnych cech poetonimów w tekście oryginalnym i przekładach.
3. Eksplikację potencjału dyskursywnego implicytnie i eksplicytnie zawartego w poetonimach, który pozwala na wygenerowane pola interpretacyjnego dla całości dzieła literackiego.
4. Określenie faktów pozajęzykowych, które mają wpływ na sposób tworzenia oryginalnych poetonimów i ich tłumaczeniowych odpowiedników za pośrednictwem zjawiska metafory kognitywnej.
5. Ocenę technik wybranych przez tłumaczy dla przekładu poetonimów w sadze o Harrym Potterze w polskiej i rosyjskiej wersji językowej.

Zaprezentowane cele i zadania, które autor stawia w ramach pracy, pozwalają na określenie jej jako próby wypełnienia luki, która występowała w dotychczasowych badaniach z zakresu nazewnictwa literackiego i jego tłumaczenia. Wiąże się to ze skorelowaniem perspektywy dyskursywnej w tekście literackim z tworzeniem i tłumaczeniem poetonimów. Teoretyczne znaczenie pracy można więc określić jako możliwość zbudowania podstawy do prowadzenia dalszych badań w ramach teorii i praktyki tłumaczenia tekstu literackiego i onomastyki literackiej. Podstawą są tu koncepty poetonomastyczne, profilowane przy pomocy poetonimów, które są tworzone lub dobierane przez pisarzy i tłumaczy w oparciu o zjawisko metafory kognitywnej. Praktyczne znaczenie pracy sprowadza się do proponowanej dyskursywnej metodologii analizy poetonimów w tekście oryginalnym i przekładach, która może być stosowana w literackich badaniach porównawczych. Warto zaznaczyć w tym miejscu, że zastosowana metodologia wymaga dalszego dopracowania i weryfikacji w ramach innych tekstów literackich w celu jej obiektywizacji.

Z tego względu w rozdziale 1 poświęconym problemowi dyskursu na tle tekstu literackiego autor koncentruje się na rozumieniu komunikacji literackiej jako procesu, który oparty jest na trzech podmiotach – na pisarzu, czytelniku i tłumaczu. Każdy z nich dysponuje swoją niezależną przestrzenią dyskursywną, która warunkuje ich interakcje z tekstem literackim. Niezbędne jest jednak uściślenie definicji dyskursu, z której autor korzysta w swoich rozważaniach, ponieważ wyodrębnia jego trzy główne znaczenia: kognitywno-pragmatyczne, językoznawcze i filozoficzne. Uznając to pierwsze za najbardziej odpowiednie dla celów pracy,

wydziela trzy odrębne kategorie dyskursu: pisarski, czytelniczy i tłumaczeniowy, na które składają się aspekty indywidualne i pozaindywidualne. To pozwala mu wypracować schemat procesu dyskursywnej interakcji z tekstem literackim zachodzącej z powyższych trzech perspektyw. Następnie autor odnosi wygenerowane za pośrednictwem działalności dyskursywnej jednostki koncepty i ich konstelację – konceptosferę – do tekstu literackiego, uznając tekst za częściową werbalizację myśli pisarza. W wyniku tego określa specyfikę konceptu literackiego i wydziela w jego ramach pola: werbalne, informacyjne, zmysłowe i emocjonalne. Rozdział 1 kończy rozważaniami praktycznymi dotyczącymi działalności dyskursywnej J. K. Rowling towarzyszącej jej w trakcie pracy nad sagą o Harrym Potterze.

W rozdziale 2 autor koncentruje się na poetonimach ze szczególnym uwzględnieniem mentalnej przestrzeni ich funkcjonowania. W tym celu wykazuje trzy podstawowe znaczenia nazw własnych: językowe, encyklopedyczne i kognitywne, zwracając uwagę na niewystarczające opracowanie tego ostatniego w literaturze przedmiotu. Znajduje to odzwierciedlenie w funkcjach przypisywanych poetonimom, czyli językoznawczych i literaturoznawczych, które kładą nacisk, odpowiednio, na płaszczyznę tekstu lub filozoficzny wymiar istnienia świata literackiego. Z powodu braku odpowiedniego terminu autor proponuje trzecią kategorię funkcji poetonimów, czyli *funkcję dyskursywną*. Za jej pośrednictwem jest akcentowany kognitywny aspekt poetonimów, który można określić jako generowanie, aktywizowanie i rozbudowywanie konceptów poetonomastycznych przypisanych do poetonimów. Dlatego należy postulować, że w ramach płaszczyzny tekstu literackiego pisarz umieszcza bodźce werbalne, które rozbudowują każde pole składające się na koncept poetonomastyczny funkcjonujący w umyśle czytelnika. Taka bezpośrednia relacja występująca pomiędzy poetonimami i konceptami poetonomastycznymi wywołuje potrzebę zastanowienia się nad tym, w jaki sposób dochodzi do dopasowania tych pierwszych do tych drugich. W swoich rozważaniach autor dochodzi do wniosku, że proces ten jest oparty na metaforze kognitywnej, w której domenę wejściową stanowi określona cecha obiektu literackiego, a wyjściową – przypisany do niego poetonim. W praktyce pisarze osiągną wspomniany efekt przy pomocy zjawiska antonomazji deonimizacyjnej, okazjonalnej lub mieszanej. To powoduje konieczność zwizualizowania zależności pomiędzy poetonimami, konceptami poetonomastycznymi i przestrzeniami dyskursywnymi uczestników procesu komunikacji literackiej przy pomocy schematu, w ramach którego autor zwraca uwagę na ich indywidualną naturę.

Rozdział 3 autor poświęca relacji immanentnej właściwości procesu tłumaczenia, czyli dyskursywności, wobec głównego problemu pracy – poetonimów i konceptów

poetonomastycznych. Powoduje to, że niezbędne staje się sprecyzowanie istoty tłumaczenia. Spośród dwóch kluczowych koncepcji tłumaczenia uznających je albo za rekonstrukcję, albo za współkonstrukcję treści zawartych w tekście oryginalnym za pośrednictwem przekładu, autor pracy uznaje, że ta druga perspektywa lepiej wpisuje się w paradygmat dyskursywny. Należy interpretować to następująco: zarówno pisarz, jak i tłumacz mają analogiczny wpływ na strukturę tekstu literackiego i przestrzeń jego konceptosfery. W istocie tłumacz wyraża konceptosferę wygenerowaną pod wpływem tekstu wyjściowego za pośrednictwem językowej struktury przekładu. Prześledzenie ewolucji formy i treści od wariantów wyjściowych do tłumaczeniowych sprawia jednak, że tłumaczenie należy interpretować jako proces subiektywnego podejmowania decyzji, gdyż spośród wachlarza dostępnych rozwiązań w języku przekładu tłumacz wybiera według własnego uznania to najodpowiedniejsze. Autor wizualizuje ten proces na schemacie, akcentując opozycję występującą pomiędzy mentalną i formalną stroną tekstu oryginalnego i przekładu. Wspomniane wybory w kontekście poetonimów sprowadzają się do określonych strategii i technik, dlatego też autor poświęca uwagę ich specyfice i konsekwencjom wynikającym z zastosowania każdej z nich. Dzięki temu dochodzi do wniosku, że zjawisko metafory kognitywnej wpisane jest nie tylko w tworzenie, lecz również i w tłumaczenie poetonimów, z czego wynika odmienne profilowanie konceptu poetonomastycznego w przekładzie ze względu na zmianę kodu językowego i kulturowego.

Tak zarysowaną problematykę teoretycznej części pracy autor syntezuje w rozdziale 4, dodatkowo przypominając stawiane tezy. W celu ich zweryfikowania na materiale empirycznym wybiera metodę konceptualnej analizy tekstu literackiego wypracowaną przez L. Babienko, którą dopasowuje do dyskursywnej specyfiki przestrzeni onomastycznej w literaturze. Algorytm, w oparciu o który prowadzi analizę poetonimów i konceptów poetonomastycznych z sagi o Harrym Potterze w wersji oryginalnej, jak również w polskim i rosyjskim przekładzie, wygląda następująco:

1. wykazanie przedtekstowych presupozycji z zakresu języka, kultury i działalności dyskursywnej autorki sagi o Harrym Potterze i tłumaczy sagi na język polski i rosyjski, które są związane z danymi poetonimami – autor opiera się na uwagach autorki i tłumaczy, a dodatkowo na ogólnej wiedzy językowej i kulturowej oraz własnych refleksjach.
2. skonstruowanie definicji kognitywnej każdego z członów analizowanego poetonimu – wydobywanie jakości, które są profilowane przez fakty językowe, kulturowe i dyskursywne z jednoczesnym określeniem, do której z kategorii antonomazji (okazjonalnej, deonimizacyjnej lub mieszanej) dane metafory

- kognitywne należą – za N. Dobric nazywa to strukturą konceptualną; wykazanie słów o największym ładunku semantycznym i emocjonalnym, które występują w pobliżu analizowanego poetonimu i odnoszą się do reprezentowanego konceptu poetonomastycznego, co pozwala na zestawienie wydobytych struktur konceptualnych członów poetonimu z tymi słowami w przekładach i porównanie istniejącej (lub nie) w każdym z wariantów językowych sagi spójności semantycznej pomiędzy poetonimem a konceptem i tekstem.
3. opisanie konceptów poetonomastycznych zakładające wyszczególnienie kontekstów, w których pojawiają się poetonimy, mające na celu ustalenie charakterystycznych właściwości konceptu – jako że konteksty, w których występują poetonimy, autor przytacza równolegle w trzech wersjach językowych (w stałej kolejności: język angielski, język polski, język rosyjski), to opatruje je stosownymi komentarzami wynikającymi z własnej analizy krytycznej, które wskazują na istotne składniki odpowiadających im konceptów.
  4. modelowanie struktury konceptów poetonomastycznych – wyznaczenie centrum (jest ono zawarte w nazwie każdego z podrozdziałów części empirycznej w trzech wersjach językowych), pola okołocentrowego (werbalnych eksplikacji najprecyzyjniej wyrażających specyfikę konceptów), jak również peryferii (eksplikacji asocjacyjno-metaforycznych i sensów subiektywno-modalnych).
  5. przedstawienie ogólnych obserwacji związanych z konfrontacją oryginalnych i przekładowych wariantów przeanalizowanych poetonimów ze szczególnym uwzględnieniem strategii i technik zastosowanych przez tłumaczy w celu ich rekonstrukcji.

W kolejnych czterech rozdziałach empirycznych pracy, każdy z których poświęcony jest innej kategorii poetonimów (antropopoetonimy, zoopoetonimy, chrematopoetonimy i topopoetonimy), autor obserwuje zależności występujące pomiędzy wyjściowym poetonimem oraz zastosowaną strategią i techniką tłumaczeniową a statusem konceptualnym poetonimu w przekładzie, bazując na dyskursywności subiektów uczestniczących w procesie komunikacji literackiej. W ten sposób weryfikuje, w jaki sposób właściwości konceptu poetonomastycznego przekładają się na typ antonomazji zastosowany do utworzenia poetonimów przez J. K. Rowling i tłumaczy sagi. Analizę tę prowadzi na tle deskrypcji jednostkowych denotatów poetonimów, samych poetonimów, jak również komentarzy autorki i polskiego tłumacza (tylko A. Polkowski zdecydował się na opatrzenie polskiego przekładu własnym komentarzem)

niezawartych bezpośrednio w tekście sagi o Harrym Potterze, aby wykazać wzajemne powiązania między nimi. Dzięki wybranej metodzie konceptualnej analizy tekstu literackiego autorstwa L. Babienko autor jest w stanie skonfrontować werbalną i pozawerbalną płaszczyznę analizowanych konceptów poetonomastycznych. Prowadzi to do wyeksplikowania istotnych faktów dyskursywnych, językowych i kulturowych niezbędnych do zrozumienia poetonimów w tekście oryginalnym i w przekładach, wydobycia słów, które stanowią reprezentację kluczowych właściwości konceptów poetonomastycznych we wszystkich trzech wersjach językowych sagi i wyekscerpowania z niej fragmentów, w których dane właściwości są werbalizowane. Tym samym autor jest w stanie porównać relację poetonim-koncept poetonomastyczny pomiędzy angielskim, polskim i rosyjskim tekstem sagi o Harrym Potterze z uwzględnieniem mechanizmu metafory kognitywnej wykorzystanym do tego celu zarówno przez J. K. Rowling, jak i A. Polkowskiego i M. Spivak.